

Heydər Əliyev dərsləri

(əvvəli XQ-nin ötən saylarında)

“İslahatınızın qurum genel başqanı erməni olmuşdur”

İhsan Doğramacının abidəsinin açılış mərasimində çıxış edən ulu öndər türk ləhcələrinin müfəssəl təhlilini vermiş, eyni zamanda, vaxtilə Türkiyədə dil islahatı aparılarkən yol verilmiş bir qüsuru diqqətə çatdırmışdı:

– İhsan Doğramacının çox böyük xüsusiyyətləri var. Məsələn, Azərbaycanca ləhcələr var – Bakı ləhcəsi, Naxçıvan ləhcəsi, Gəncə ləhcəsi, başqa yerin ləhcəsi! Bu ləhcələrin hamısını bilir. Bizim adamların çoxu bunu bilmir. Mən sizə deyim, mən dilçi deyiləm, linqvist deyiləm. Ancaq mən də hər halda, bilgili adamam. Amma bunları mən də onun qədər bilmirəm. Bizim dilimiz birdir. Axı, türk dili, Azərbaycan dili – eyni dildir. Yəqin ki, siz mənə tam anlayırsınız. Elədimi? Azərbaycanda biz keçmişdə türk dilini çox sevdiyimizə görə, amma türklərə bir təmasımız, yeni danışığımız olmadığına görə, insanlar hansısa bir türklə görüşəndə onunla bir neçə kəlmə türk dilində danışmaq istəyirlər. Məsələn, biz "gəliyəm" deyirik, türklər isə "gəliyorum", "gediyorum" deyirlər. Biz Türkiyə ilə yenidən tanış olanda mən də bir-iki belə kəlmə işlətdim ki, hiss etsinlər, mən türk dilini də bilirəm.

O mənə dedi ki, belə deyil, bunu Naxçıvanda bu cür deyirlər, Bakıda belə deyirlər, Gəncədə belə deyirlər. Anadolu Türkiyəsində belə deyirlər, Türkiyənin doğusunda belə deyirlər, batıda – İstanbulda belə deyirlər. Dedim bəli, doğudakı dil çox aydındır, amma İstanbuldakı ləhcəni siz bir az korlamısınız, o qədər yaxşı deyil. Mən bir dəfə söhbət edirdim. Dedim ki, məsələn, biz, mənə kimi yaşlı adamlar İhsan Doğramacı ilə, başqa yaşlı adamlarla danışanda bir-birimizi yüz faiz başa düşürük. Türk dilində, Azərbaycan dilində bu sözlər dəyişilməyib-

dir. Amma türk dilində bir-iki islahatlar keçirilibdir, ona görə də bəzi sözlər dəyişilibdir, daha çox Avropa sözləri götürülüb. Məsələn, "siyasət" sözü var, onu "politika" etmişiniz. "Siyasət" yaxşı bir sözdür. Nə fərqi var, "siyasət" ərəb sözüdür, "politika" Avropa sözüdür. Bu, öz işimizdir. Amma bir dəfə zarafat edəndə dedim ki, bilirsənmi nə üçün belə olubdur? Dedi ki, nə üçün? Dedim, çünki sizdə dil islahatı keçiriləndə islahatınızın qurum genel başqanı erməni olmuşdur – Akop Dilaçar. Onu tanıyırsınız? Görürəm tanıyırsınız. Amma o tanıyır. Erməni Akop, özünü türk kimi qələmə vermək üçün də deyibdir ki, Akop Dilaçar. O, islahat keçiribdir.

"Molla Nəsrəddin" jurnalına çox möhtaciq"

Ümummilli lider Cəlil Məmmədquluzadəni görkəmli yazıçı, onun "Ölümlər" əsərini isə dünyəvi ədəbiyyatının nadir incisi hesab edirdi. Ulu öndər böyük Azərbaycan yazıçısı Cəlil Məmmədquluzadənin anadan olmasının 125 illiyinə həsr edilmiş yubiley gecəsindəki çıxışında demişdir:

– "Molla Nəsrəddin" jurnalını yaradan Cəlil Məmmədquluzadə oldu. Əvvəl Tiflisdə, sonra Təbrizdə, daha sonra Bakıda nəşr edilən bu jurnal, təəssüflər olsun ki, Mirzə Cəlil dünyasını dəyişəndən sonra öz fəaliyyətini dayandırdı. Doğrudur, sonrakı dövrlərdə və xüsusən 50-ci illərdə Azərbaycanda "Molla Nəsrəddin" məktəbini davam etdirməyə çalışdıq. Ancaq bu gün etiraf etməliyəm ki, buna nail ola bilmədik. "Kirpi" jurnalı onun davamçısı olmalı idi. Bu gün "Kirpi" jurnalının həyatımızda oynadığı rola lazımı qiymət verərək, eyni zamanda, qeyd etmək istəyirəm ki, o heç də "Molla Nəsrəddin" jurnalının səviyyəsinə çata bilmədi, onun tam davamçısı ola bilmədi, cəmiyyətimizdə onun yerini tuta

bilmədi. Ancaq buna o illərdə də ehtiyac çox idi, bu gün də ehtiyac çoxdur və bugünkü şəraitimizdə biz yenə də "Molla Nəsrəddin" jurnalına çox möhtaciq.

"Ölümlər" əsəri haqqında. Mən tam cəsarətlə deyə bilərəm ki, dünya ədəbiyyatında buna bərabər, buna bənzər ikinci əsər tapmaq mümkün deyildir. Bu əsər Cəlil Məmmədquluzadənin həm nə qədər böyük filosof, psixoloq olduğunu göstərir, həm də onun yalnız özünəməxsus yaradıcılığını, özünəməxsus fitri istedadını əks etdirir. "Ölümlər" əsəri ölməz əsərdir. O, yazıldığı vaxtda da lazım idi, o, bizə bu gün də lazımdır.

"Ölümlər" əsərindən uzun müddət din əleyhinə təbliğatda istifadə edilib və çox hallarda o, din əleyhinə yazılan bir əsər kimi qəbul olunubdur. Təəssüf ki, o dövrdə bəlkə bu belə idi. Çünki bizim həyatımızda ateist tərbiyəsi hökm sürürdü, din inkar olunurdu və bu əsər bəlkə də bu baxımdan, həmin istiqamətdə xidmət göstərirdi. Ancaq Mirzə Cəlil bu əsəri yaradarkən heç də dinə müxalif çıxmayıbdır, əksinə, bu əsərlə İslam dininin xalqımız üçün nə qədər böyük mənəvi dəyər olduğunu sübut etməyə çalışıbdır. Eyni zamanda, o, dini təhrif edənləri, dindən istifadə edib fırıldaqçılıqla məşğul olanları ifşa edib, tənqid atəşinə tutubdur. Biz indi öz dinimizə qayıtmışıq. Din mənəvi mənbələrimizdən biridir. İslam dininin, Qurani-Kərimin Azərbaycan xalqı üçün açdığı yol davam edəcək və biz get-gedə dinimizin hər yerdə özünə layiq yer tutmasına imkan yaradacağıq. Ancaq biz Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölümlər" əsərindən bu gün də bəhrələnməliyik. Çünki bu gün də dini təhrif edənlər, dindən öz məqsədləri üçün istifadə edənlər, dindən istifadə edərək xalqımızı çəhalətə uğratmağa çalışanlar az deyil. Mirzə Cəlil isə belələri ilə o vaxt mübarizə aparıbdır və "Ölümlər" əsəri ilə bizə bu vəsiyyəti edibdir. Biz də onun vəsiyyətini yerinə yetirməliyik.

"Məsələnin dərinliyinə getdim"

Mehdi Hüseynzadənin bəraət alaraq Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülməsində Heydər Əliyevin xüsusi xidmətləri olmuşdur. İllər keçdikdən sonra bu xidmətin nədən ibarət olduğunu, o, belə xatırlamışdı:

– Mehdi Hüseynzadənin "kəşf olunmasında" mənəim şəxsi xidmətim var. O vaxt mən DTK-da işləyirdim, 50-ci illərin əvvəlləri idi. Müharibə vaxtı kimin faşistlərə xidmət etməsi, kimin onla-

dılar. Biz də onlara kömək etdik, nə vardı – hamısını verdik. Onlar bunu yazdılar, sonra da film çəkildi. Tarixdən sizə bir balaca məlumat verdim. Film çəkiləndən sonra böyük çətinliklə Mehdi Hüseynzadəyə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildi. Bu ad veriləndən sonra da axırı mənə qismət oldu ki, Mehdi Hüseynzadənin xatirəsinə böyük abidə yaratdıq.

Hansı dövrdə hansı şair yaşadığı dövrü tərənnüm etməyibdir?

ra satılması, kimin qəhrəman olması məsələləri ilə çox məşğul idik. Düzünü deyim, ümumiyyətlə, o zaman bizim sistemin istiqaməti də bundan ibarət idi ki, düşmənlərimizə kimin kömək etdiyini axtarıb tapaq. Bu işlər gedirdi. Bunlarla məşğul olarkən təsadüfən Mehdi Hüseynzadə haqqında materiallara rast gəldim. Öncə onu belə təqdim etdilər ki, başqaları kimi əsir düşübdür, faşistlərə xidmət edibdir.

İlkin məlumatlardan Mehdi Hüseynzadə haqqında belə bir təsəvvür yarandı və bu cür materiallar da hazırlandı. Ancaq xoşbəxtlik orasındadır ki, biz bunun dərinliyinə getdik. Ola bilər, bunu ilk dəfə deyirəm, şəxsən mən özüm məsələnin dərinliyinə getdim. Baxdıq gördük ki, doğrudan da, o, əsir düşübdür, faşistlərin yanında xidmət edibdir. Ancaq bunun xidməti nədən ibarətdir? Bu materialları qaldırdıq. Xatirimdədir, təxminən 1956–1957-ci illər idi, bunları qəbul etmək istəmirdilər. Yenə deyirəm, istiqamət ondan ibarət idi ki, düşmənləri tapaq – kim gedib legionda qulluq edib, kim faşistlərə qulluq edib. Orada kim qəhrəmanlıq göstərmiş – onları axtaran yox idi. Özü də düşmən arxasındakı qəhrəmanlar sonradan meydana çıxdı. Həmin o "Baharın on yeddi anı" və başqa filmlər nə vaxt çəkildi? Amma "Uzaq sahillərdə"ni biz nə vaxt çəkdik? Görürsünüz, o vaxt biz bu materialları qaldırdıq, verdik.

Olan olub, keçən keçib, bu materiallar meydana çıxanda bizim özümüzə fikir doğdu ki, bu barədə bir oçerk yazadaq. Materialları iki-üç işçimizə verdik ki, onlar yazsınlar. Onlar bunu yazmağa başladılar, ancaq peşəkar deyildilər və bir şey alınmadı. Ona görə müraciət elədik Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinə, Mehdi Hüseynzadə haqqında böyük bir material verdik. Müraciət etdik ki, bizə kömək etsinlər, bunu bir əsər kimi yazadaq. Mehdi Hüseynzadənin Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı alması da uzun çəkdi. Bunu etmək istəmirdilər, Moskvada buna inanmırdılar.

Biz bu barədə çox əziyyət çəkdik. O vaxt mən DTK-da işləyirdim. Bu materialı sonra komsomola təqdim etdik. Rəhmətlik İmran Qasımov və Həsən Seyidbəyli bu sahədə işləyən gənc adamlar idilər və materialı tez götür-

Uzun zaman cəmiyyətdə Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Süleyman Rüstəm və digər şairlərə təzadlı münasibət göstərilməmişdi. Heydər Əliyev isə onların şəxsiyyətinə və yaradıcılığına ədalətli və obyektiv qiymət vermişdir. Ulu öndər çıxışlarının birində bu barədə demişdir:

– Bilirsiniz, mən bunu keçmişdə də demişəm, bu gün də təkrar etməyim yerinə düşərdi: Hansı dövrdə hansı şair padşahları vəsf etməyibdir? Hansı dövrdə hansı şair, hansı yazıçı yaşadığı dövrü tərənnüm etməyibdir? Belələrinə tapmaq mümkün deyil. Əgər bəziləri varsa, onları bayraq edib, bütün qalanlarına qara yaxılması düzgün deyildir. Bəli, xüsusən 1920-1930-cu illər ağır repressiya illəri olubdur. Xalqımız çox itkilər veribdir. Biz bu repressiya illərini ürək ağrısı ilə xatırlayırıq. İtirtdiyimizi itirmişik, ancaq şükür etməliyik ki, qalanlar, bu xatadan qurtaranlar, repressiyalardan xilas olanlar bizim həyatımızı, mədəniyyətimizi, ədəbiyyatımızı, təhsilimizi, həyatımızın başqa sahələrini yaradıblar.

Bəli, biz Hüseyn Cavidin, Mikayıl Müşfiqin və bizim başqa görkəmli şəxslərin repressiya qurbanları olması haqqında on illərdir ki, böyük ürək ağrısı ilə danışırıq. Onlar əlimizdən getdi. Əgər hamısı getsəydi, onda bizim bu ədəbiyyatımızı, elmimizi, mədəniyyətimizi kim yaradacaqdı? İndi kimsə hesab edir ki, o vaxtlar gerek Səməd Vurğunun da həbs edib öldürəyidilər, Rəsul Rzani, Süleyman Rüstəmi də öldürəyidilər. Onda deyərdilər ki, bunlar qəhrəman idi və biz oturub onları da on illərlə ağlayacağıq. Yenə də deyirəm, biz Allaha şükür etməliyik ki, belə insanlar o ağır dövrdə o xatardan qurtara bildilər. Əgər 30-cu illərdə o itirdiklərimizlə yanaşı, Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Süleyman Rüstəm və bizim o nəsiləndən olan görkəmli başqa şairlərimiz olmasaydı, onlar yazıb-yaratmasaydılar, o əsərlərimiz olmasaydı, indi bizim o dövr tariximizin ədəbiyyatı, mənəviyyatı, mədəniyyəti nədən ibarət olardı? Mən bizim ədəbiyyatımızı Səməd Vurğunsuz da, Rəsul Rzasız da, Süleyman Rüstəmsiz də təsəvvür edə bilmirəm.

**Təqdim etdi:
Faiq SADIQOV,
Əməkdar jurnalist**